

TIL NAZARIYASI

Ilmiy rahbar: Nuriddinova Zuhra.

Muallif: Po'latova Shaxnoza Vohid qizi

SamDCHTI Narpay xorijiy tillar fakulteti

Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo'nalishi

2-bosqich 2302-guruh talabasi

Shahnozapolatova28@gmail.com

+998 93 755 62 05

Annotatsiya: Til nazariyasi-tilning asosiy qonuniyatlari, struktura va faoliyatini o'rganuvchi fan sohasidir. U lingvistikaning markaziy bo'limlaridan biri bo'lib, tilning qanday shakllanib, qanday ishlashiga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar bilan shug'ullanadi. Til nazariyasining maqsadi tilni faqat faol vosita emas, balki tizimli, muayyan qoidalar asosida ishlovchi bir butun sifatida tahlil qilishdir. Ushbu maqolamda men til nazariyasi haqida ma'lumot, uning tarixi va bo'limlari haqida ma'lumot bermoqchiman.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, tilshunoslik nazariyasi, umumiy tilshunoslik, xususiy tilshunoslik, nazariy fonetika, grammatika, morfologiya, sintaksis.

THEORY OF LANGUAGE

Abstract: Linguistic theory is a branch of science that studies the basic laws, structure and activity of language. It is one of the central departments of linguistics and deals with scientific researches focused on how language is formed and how it works. The goal of language theory is to analyze language not only as an active tool, but as a systematic whole that operates on the basis of certain rules. In this article, I would like to provide information about the theory of language, its history and departments.

Key words: linguistics, theory of linguistics, general linguistics, specific linguistics, theoretical phonetics, grammar, morphology, syntax.

Tilshunoslik (lingvistika: grekcha lingua – «til», logos – «fan»)

Murakkab va ko'p qirrali, tilni boshqa ijtimoiy fanlar bilan uzviy aloqadorlikda ilmiy va amaliy jihatdan o'rganuvchi, tilshunoslikning

Asosiy masalalarini, tilning paydo bo'lishi va til taraqqiyotidagi

Umumiy qonuniyatlarni, til va nutq xususiyatlarini tahlil etuvchi fandır.

Til jamiyat uchun xizmat qiladi, jamiyat a'zolari muloqotini ta'minlaydi. Til jamiyat tarixini o'zida aks ettiruvchi vosita bo'lib, insonning ma'naviy va ma'rifiy

shakllanishi, rivojlanishida belgilovchi ahamiyatga ega. Til, uning amaliy ifodasi bo'lgan nutq inson tafakkuri,

Ruhiyati, madaniyati, urf-odati va shaxsiy kamoloti bilan bog'liqdir.

Tilshunoslik nazariyasi" fanining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Til va jamiyat, til va tafakkur, til va madaniyat, til va psixologiya, til va semiotika masalalarini, tilning semiotik tabiatini yoritish;

Nutq va nutq faoliyati munosabatini o'rganish;

Dunyo tillarini tavsiflash, tasniflash, tillarning genetik asoslarini, eng qadimiy til, proto til ("bobo til"), uning boshqa tillar hamda

Shevalarga munosabatini tahlil etish;

Tillarning kelib chiqishi va rivojlanishiga oid qarashlarni

Umumlashtirish, til va jamiyat taraqqiyoti uyg'unligini asoslash;

Dunyo tillari tipologiyasini, tillarning morfologik xususiyatlarini, morfem tarkibi, tuzilishini yoritish;

Tilning hozirgi holati hamda tarixiy rivojlanish bosqichlarini

Sinxron va diaxron aspektda o'rganish;

Yozuv va imlo qoidalarini ishlab chiqishning nazariy va amaliy

Asoslarini ko'rsatib berish; tilning talaffuz me'yorlarini belgilashning

Nazariy va amaliy asoslarini izohlash;

Tilning asosiy sathlarini tavsiflash, fonetik-fonologik, leksik,

Grammatik sath mohiyatini yoritish, fonetika va fonologiya, morfologiya va sintaksis, leksika va semantika, stilistika masalalarini belgilash.

Til Nazariyasining Asosiy Masalalari

Til nazariyasi turli nuqtai nazarlardan tilni o'rganadi. Bu masalalar quyidagi asosiy yo'nalishlarga ajratilishi mumkin:

Tilning tuzilishi: Tilning grammatika, fonetika, leksika va sintaksis kabi asosiy elementlari o'rganiladi. Har bir til bir qator fonetik, morfologik, sintaktik va semantik qoidalar asosida ishlaydi. Bu qoidalar tilning tizim sifatida qanday funktsiyalashishini ko'rsatadi.

Til va tafakkur: Til nazariyasi tilning fikr va ongni ifodalashdagi o'rnini o'rganadi. Til va tafakkur o'rtasidagi munosabatlar, tilning fikrni shakllantirishdagi roli, shuningdek, madaniyat va tilning o'zaro bog'liqligi til nazariyasining asosiy masalalaridan biridir.

Til va ijtimoiy tizim: Til faqat individual foydalanish vositasi emas, balki jamiyatning ijtimoiy tizimida ahamiyatli rol o'ynaydi. Tilning ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstlarda qanday ishlashini o'rganish, til nazariyasining ijtimoiy lingvistika deb ataladigan sohasi tomonidan amalga oshiriladi.

Til Nazariyasining Tarixi

Tilga bo'lgan qiziqish eramizdan avvalgi V asrlarda paydo bo'lgan. Tilshunoslik qadimgi Hindiston, qadimgi Yunoniston va Rim,

Misr, Mesopotamiya, Xitoy, Movarounnahr, Arabiston yarim oroli va mintaqalarda rivojlangan.

Til nazariyasining shakllanishi qadimgi yunon tilshunosligidan boshlanadi. Aslida, tilni ilmiy ravishda o'rganishning dastlabki bosqichlari Aristotel va boshqa yunon faylasuflarining asarlarida uchraydi. Biroq, til nazariyasining rivoji XIX asrda, strukturalizm maktabining ta'siri ostida yangi bosqichga ko'tarildi. Shu davrda Ferdinand de Saussure tilni struktural tizim sifatida o'rgangan va tilning o'ziga xos qonuniyatlarini kashf etgan.

Strukturalizm va Poststrukturalizm

XX asrning boshlarida strukturalizm tilni o'rganishda yangi yondoshuvlarni taklif etdi. Strukturalistlar, xususan, Saussure, tilni «tizim» sifatida ko'rganlar va tilning turli elementlarining o'zaro munosabatlarini o'rganishga e'tibor qaratganlar. Saussure'nin "signifier" (belgi) va "signified" (belgilangan ma'no) atamaları tilning asosiy elementlarini tashkil etadi.

Keyinchalik, poststrukturalizm va dekonstruksionizm o'zining o'ziga xos qarashlarini ishlab chiqqan bo'lib, ular tilning o'zgaruvchan va muhokama qilinadigan jihatlarini, shuningdek, tilning ma'no yaratish jarayonidagi ijtimoiy va siyosiy faktorlarni o'rganishga intilganlar.

Fonologiya, Morfologiya, Sintaksis va Semantika

Til nazariyasining asosiy bo'limlari quyidagilardir:

Fonologiya: Tilning tovush tizimini o'rganadi. Fonologiya sohasida tilning tovush birliklari, ulardan qanday so'zlar, iboralar va jumlarlar hosil bo'lishi o'rganiladi.

Morfologiya: So'zlarning tuzilishini va ularning tarkibiy qismlarini (root, suffiks, prefiks va hokazo) o'rganadi. Morfologiya tilning strukturaviy jihatlarini tahlil qilishga yordam beradi.

Sintaksis: So'zlar o'rtasidagi bog'lanishlar va jumlar tuzilishini o'rganadi. Sintaksis tilning grammatik tuzilishining asosiy qismlarini tashkil etadi.

Semantika: Ma'no o'rganilishi. Semantika tilning so'zlar va iboralar orqali qanday ma'no yaratishini, shuningdek, bu ma'nolarni kontekstda qanday tushunish kerakligini o'rganadi.

Til va Madaniyat

Til nazariyasi tilni faqat kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki madaniyatning ajralmas qismi sifatida ko'radi. Til orqali insonlar o'zining madaniy qadriyatlarini, an'analarini, tarixiy tajribalarini va dunyoqarashlarini ifodalaydi. Shu sababli, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar, lingvistika antropologiyasining asosiy tadqiqot mavzusiga aylangan.

Zamonaviy Til Nazariyasi

Bugungi kunda til nazariyasi lingvistik tipologiya, kognitiv lingvistika, ijtimoiy lingvistika va pragmatika kabi turli sohalarida rivojlanmoqda. Kognitiv lingvistika tilni inson tafakkurining va dunyoqarashining aks etgan ko'rinishi sifatida ko'radi. Ijtimoiy lingvistika esa tilning jamiyatdagi rollari va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi farqlarni tahlil qiladi.

Til nazariyasi tilning tabiati, tuzilishi, ishlash prinsiplari va uning inson tafakkuri bilan aloqalarini tushunishga harakat qiladigan muhim ilmiy soha hisoblanadi. Hozirgi kunda til nazariyasi, lingvistikaning boshqa sohalar bilan birgalikda, tilning barcha jabhalarini – uning ijtimoiy, madaniy va psixologik jihatlarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Til, har qanday jamiyatning ajralmas qismi sifatida, nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki madaniyat va tafakkurni aks ettiruvchi tizim sifatida o'rganiladi.

Demak, aytilgan fikrlardan shunday xulosa chiqarish mumkin:

Birinchidan, til tabiiy biologik hodisa emas; ikkinchidan, tilning mavjud bo'lishi va uning taraqqiy qilishi tabiat qonunlariga bo'ysunmaydi;

Uchinchidan, til kishilarning tabiiy belgilariga (oq-qoraligi va boshqa

Irqi belgilariga) bog'liq emas; to'rtinchidan, faqat jamiyat bo'lib

Uyushgan insonlarga aloqa vositasi bo'lgan tilga ega. Binobarin, til

Tabiiy-biologik hodisa bo'lmay, kishilik jamiyatining eng muhim aloqa

Vositasi sifatida jamiyatga xizmat qiladigan, subyektga bog'liq bo'lmagan murakkab ijtimoiy hodisadir. Jamiyatdagi turli guruhga mansub

Shaxslar bir-biri bilan aloqada bo'ladilar, til esa ishlab chiqarishni

Uyushtirishda jamiyat sohalari rivojlanishida muhim aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1.Xolmanova, Zulxumor.

Tilshunoslik nazariyasi [Matn] : darslik / Zulxumor Xolmanova.

Toshkent: Nodirabegim, 2020. 3-6-betlar.

2.<https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tilshunoslik>

3. Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной сторо-

ны языка (к вопросу о предмете социолингвистики). –Л., 1975. –С.

177.

4. Азизов О. Тилшуносликка кириш. –Тошкент, 1996.

5.Абдуазизов А. Тилшуносликка кириш. I-қисм. Фонетика

Ва фонология. –Тошкент,1999.

BOSHLANG'ICH SINF SAVOD O'RGATISH DAVRI YOZUV DARSLARIDA NUTQ O'STIRISH

Utanbayeva Dildora Abdixadirovna

*Guliston davlat pedagogika instituti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchisi, p.f.b.f.d(PhD)*

Qurbonboyeva Zuhra Davlatboy qizi

GulDPI boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3 – bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga savod o'rgatish davrida o'qituvchi-pedagogning oldidagi vazifalari, mas'uliyatlari ko'rsatib o'tilgan bo'lib, unda o'quvchilarni to'g'ri va ongli o'qitish, imlo qoidalariga rioya qilib, savodli yozishga o'rgatish, lug'at boyligini oshirish, nutqini o'stirish, bolalarga axloq-odob, Vatanga muhabbat, mehnatsevarlik kabi tarbiyalarni singdirish vazifalari ilgari surilgan. Shuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun savod o'rgatish davrida va undan keyin qilinishi lozim bo'lgan topshiriqlar, turli manbalardan foydalanish, ona tilini o'rgatish bilan bog'liq ravishda maktablar oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish, o'quvchilarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish usullari keng yoritib berilgan.